

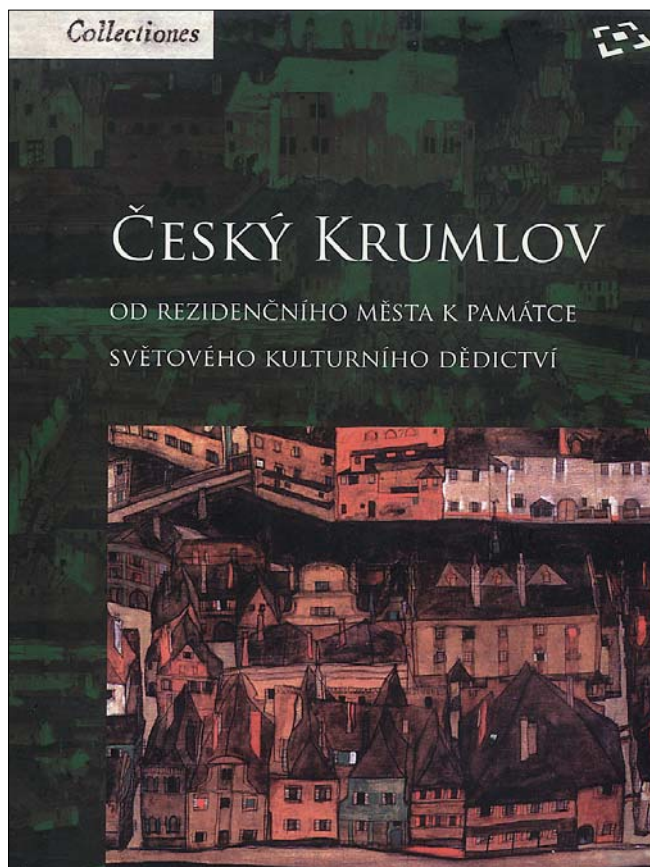
RECENZE

MARTIN GAŽI (ED.), ČESKÝ KRUMLOV. OD REZIDENČNÍHO MĚSTA K PAMÁTCE SVĚTOVÉHO KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

Ediční řada *Collectiones*, sv. 3. Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích. České Budějovice 2010, 1039 s.

Zřejmě nejhlubší, každopádně nejvíce zjevné rozdíly mezi jednotlivými územními pracovišti Národního památkového ústavu panují na poli badatelské činnosti. S tím úzce souvisí kvalitativní i kvantitativní nesouměřitelnost publikačních a edičních výsledků. Jakoby to ani nebyly spřízněné instituce. Není-li nutné konkrétně jmenovat dlouhodobě „neviditelná“ krajská centra, na straně druhé se dnes sluší opakovaně vyjadřovat respekt týmu odborníků z Českých Budějovic. Díky jejich sotva docenitelnému úsilí v posledních zhruba pěti letech rok co rok přibývají monografie i kolektivní sborníky, jež nenuceně, přesto naléhavě, vyžívají k zdravé soutěži. V tirážích se pravidelně opakují dvě jména. *Spiritus agens* celého projektu je editor Martin Gaží, vydávání zastiňuje příznačně sám ředitel Petr Pavelec. Zaznívají-li z různých stran stále častěji a důrazněji názory, že v zásadě není důležité, aby odborné instituce vedli odborníci. Pro řídicí posty se údajně více hodí jacísi manažeři. Pak právě personální pozadí českobudějovického úspěchu je netoliko nezpochybnitelným, ale hlavně dobře použitelným protiargumentem. Oba jmenovaní patří mezi respektované badatele. První pronikavě rozkrývá vizuální výrazové prostředky novověké (barokní) zbožnosti, a to s důrazem na sociální kontext a institucionální ukotvení. Druhý dlouhodobě mapuje středověké výtvarné umění, zvláště gotickou nástěnnou malbu. Oba při výběru pramenů zůstávají věrni regionu a oba se mohou vykázat obsáhlou bibliografií, v níž vedle hodnotných prací vzešlých ze základního výzkumu nechybí (neméně závažné) texty výsostně památkářského založení.

Zatím organizačně nejnáročnějším edičním počinem českobudějovického pracoviště je sborník o Českém Krumlovu, sestavený z bezmála pěti desítek samostatných textů. Ač se mi příslušnou informaci v knize nepodařilo nalézt, jde o výstup z konference uspořádané v roce 2009. Činí-li odstup od vydání publikace jeden rok, patří se tuto skutečnost ocenit zvláště v souvislosti se znamenitou redakční prací a vkusnou typografickou úpravou. Pouhé formální sjednocení příspěvků zajisté strávilo ohromné množství editorova času a energie. Námaha však stála za to, neboť výsledné dílo navzdory tematické, žánrové i metodické pestrosti jednotlivých příspěvků působí překvapivě harmonickým dojmem. Kniha je členěna do čtyř zhruba stejně obsáhlých te-

matických oddílů, v nichž si konkrétní čtenář najde podle svých zájmů nejedno poučení. Avšak i specialistovi plně soustředěnému na úzkou problematiku se bohatě vyplatí přemýšlet o knize jako o celku a alespoň namátkově nalistovat i některé další studie, které ho na první pohled (zdánlivě) neoslovují. Těžko však vstřebat všechnu zde shromážděnou faktografii a přebohaté inspirační podněty. Proto následující přehled stručných anotací nemůže být ničím jiným než subjektivním výběrem z nezvykle početného souboru hodnotných studií.

První tematický blok *Hrad a město – podoby a souvislosti* zahrnuje především studie o stavebním vývoji jednotlivých objektů a o urbanismu lokality. Hned tři studie se z různých

úhlů věnují dějinám hradu. *Petr Pavelec* (s. 25–37) shrnuje dosavadní názory na stavební proměny opevněné rezidence ve 13. a 14. století a zároveň podává chronologicky uspořádaný výčet nejstarších písemných zpráv o vrchnostenské rezidenci a městě. Pro další bádání mnohem podstatnější, jenže nepoměrně (neprávem) stručnější je jeho souhrn zatím nepublikovaných výsledků stavebněhistorických průzkumů z poslední doby. Jako zásadní se jeví nálezkové situace obnažené na konci 90. let 20. století během obnovy tzv. Hrádku, jejichž obrazová dokumentace se však omezuje pouze na jednu jedinou fotografii. Snad se v blízké budoucnosti dočkáme jejich podrobné publikační prezentace, vždyť – jak se zdá – představují klíč pro poznání relativní i absolutní chronologie nejstarších stavebních etap hradu. Mnohem názornější jsou předvedena nedávno učiněná zjištění o architektonických proměnách tzv. horního hradu, jejichž přehled podávají *Daniel Šnejdl* spolu s *Petrem Pavelcem* (s. 77–100). Časové zařazení jednotlivých vývojových fází upřesňuje série dendrodat. Jako zásadní se ukázal průzkum podkrovních prostor, kde na několika místech zůstaly uchovány a dosud nevšímány zásadní nálezkové situace vypovídající o podobě hradu ve 14. století: původně exteriérové omítky, římsy a okenní otvory. Autoři zde objevili i zbytky středověkého krovu. *Vladislav Razím* (s. 131–182) po více jak deseti letech dovršil publikační zhodnocení svého průzkumu českokrumlovského městského opevnění. Vývoj hradebního systému vnitřního města zkoumá s vytríbeným citem pro stavební detaily i pro širší urbanistické a komunikační souvislosti. Se stejnou erudicí kriticky rozebírá písemné prameny a upozorňuje na jejich mnohdy nejednoznačnou výpověď. Shromáždil cenné historické výkresy zbořených městských bran. Z obvodové fortifikace zbyla jen nevelká torza, což ovšem samo o sobě představuje zajímavý badatelský problém: k citelnému umenšování obranné funkce hradeb docházelo již hluboko ve středověku. Urbanistickým vývojem města do poloviny 16. století se zabývá *Jiří Veselý* (s. 101–130). Hojně se odvolává na dobové písemnosti, nezřídka je však interpretuje zkratkovitě. A doslova diletantsky ohýbá poznatky archeologů. Příkladem budiž důležitá zmínka z roku 1274 o jakémsi rychtáři Sipotovi (*Sipota iudex de Crumnow*), kterou autor považuje za nejstarší doklad městského rázu Krumlova. Slovo *iudex* však neumožňuje jednoznačný sémantický výklad; onen úředník mohl působit přímo v rezidenci vrchnosti. Na tento problém upozorňuje V. Razím. Ve stejné věci je zdrženlivý i *Lukáš Reitingер* (s. 57–76), jenž podnikl hlubokou pramennou sondu do napjatých vztahů mezi Vítkovci a králem ve 2. polovině 13. století. Tehdy byla ve hře – jak autor přesvědčivě dokládá – i držba Českého Krumlova. Zatímco J. Veselý považuje (bez argumentů) za pravděpodobné, že českokrumlovský hrad vznikl už ve 2. čtvrtině 13. století, L. Reitingер dává k úvaze zajímavou a hlavně věrohodně znějící hypotézu, že ona pevnost byla v nynější poloze založena až ve 4. čtvrtině 13. století.

Ač se příspěvky k poznání novověké architektury lokality věnují dílčím tématům, bez výjimky významně posunují dosavadní bádání. *Vojtěch Storm* (s. 183–190) nachází italské předlohy renesanční budějovické brány českokrumlovského Nového Města. *Jiří Bláha* (s. 191–216) souhrnně pojednává složitý systém renesančních a barokních krytých komunikací, které spojují českokrumlovský zámek se

známých barokním divadlem a několika budovami na Novém Městě a Latránu. Zvláště víceetážový krytý most představuje výraznou pohledovou dominantu zámku i celého města, další můstky jsou méně nápadné, některé úseky chodeb jsou zcela skryty v podkrovních prostorách. Autor zmiňuje celou řadu analogických objektů z Evropy i vzdálenějších zemí, k nimž shromáždil jak aktuální fotografie, tak (mnohdy nezastupitelné) historické ikonografické prameny. Ze srovnání vyplývá unikátní charakter českokrumlovského systému, daný celkovou délkou i složitostí systému, hlavně však velkým rozsahem jeho dochování. *Sylvia Dobalová* (s. 217–230) probírá dobové písemné zmínky o pozdně renesančních voliérech v podzámčí rožmberské rezidence, konkrétně ve velké zahradě na Novém Městě. Zaujme, že jihočeská ptácnice se stala předlohou pro podobný objekt situovaný na předpolí Pražského hradu. Souhrnný přehled vývoje zahrad v bezprostředním okolí zámku i ve vlastním městě podal *Jiří Olšan* (s. 231–290), jenž se opírá o písemné, hmotné i ikonografické prameny.

Obsáhlý (podle mého soudu nejzajímavější) blok *Město – zbožnost – umění* počíná vyčerpávající přehledovou studií *Petra Pavelce* (s. 371–424) o středověké nástěnné malbě v Českém Krumlově. Dnes známé ukázky nepochybně představují nepatrný zlomek někdejšího množství, nicméně některé vybízejí k obecněji laděným závěrům. Zvláště cenné jsou příklady výmalby měšťanských domů, mezi nimiž vyniká enigmatický soubor motivů na uliční fasádě domu čp. 25. Navzdory jejich výtečnému dochování je těžko rozluštělná vzájemná souvislost vrchnostenských erbů, figur světců a především podivného koně v dětské kolébce a stejně nezvyklé postavy karikovaného kazatele. Záhadu ještě umocňuje sociální kontext, jelikož dané obrazy se uplatňují na průčelí řadového měšťanského domu. Fond českokrumlovských maleb bude v blízké budoucnosti znovu přitahovat pozornost historiků umění, jelikož je v současnosti významně obohacován odkrývají dobře dochované výmalby interiérů budov novoměstského komplexu tří klášterů. O nich P. Pavelec podává předběžnou zprávu.

Roman Lavička (s. 455–474) zásadním způsobem doplňuje a koriguje dosavadní názory na stavební dějiny kapitulní síně – kaple sv. Wolfganga českokrumlovského minoritského kláštera. Přesvědčivě odlišil původní konstrukce z 3. čtvrtiny 14. století od úprav realizovaných v posledních dvou desetiletích 15. století. Literatura doposavad takřka svorně, ovšem mylně, uváděla, že kaple v dnešní podobě vznikla až na sklonku středověku. Lavičkovy pevné argumenty vycházejí z identifikace a širšího srovnání kamenických značek, tvaroslovného nesouladu užitých kamenických prvků a stop po původní klenbě lodě. Autor připojuje zajímavé postřehy o neobvyklém komunikačním koridoru, který vedl podél západní interiérové stěny lodě. Neméně zaujme i existence klenuté prostory nad presbytářem. O jejím smyslu lze kvalifikovaně debatovat až po důkladném srovnávacím výzkumu. Metodicky vytríbený Lavičkův výklad, vedený snahou porozumět všem dostupným stavebním detailům, upozorňuje na skutečnost, že uměnovědný rozbor provedený bez podrobného stavebně-historického průzkumu snadno svede na scestí. Totéž ovšem platí i pro interpretaci písemných pramenů: badatele, kteří kapli datovali do sklonku 15. století, ošálila zpráva o jejím (znovu)vysvěcení v roce 1491.

Přínosy Lavičkova drobnohledného pojetí výzkumu gotické architektury vyniknout ještě více ve srovnání s „tradičně“ uměnovědně koncipovaným článkem *Jirího Kuthana* a *Jana Royta* (s. 443–454), kteří se věnují kapli českokrumlovského hradu. Tu odvážně charakterizují přívlastkem svatá. Autoři usilují o interdisciplinární propojení, záměr však zůstal nenaplněn. Text sestává ze dvou samostatných – chce se spíše říci samoučelných – oddílů. Jednak z popisu architektury drobného sakrálního prostoru z doby kolem přelomu 14. a 15. století. A jednak z výčtu soudobých písemných pramenů, které dokládají přítomnost mnoha ceněných relikvií a skvostných liturgických předmětů na dvoře Rožmberků. Jediným přínosem uměleckohistorického rozboru architektury je výčet lokalit, v nichž se uplatňují klenby s analogickými žebrovými obrazci. Pomineme-li problematiku datování, vnučuje se otázka, k jakým dalším interpretacím takový přehled vlastně slouží. Odpověď se v článku nedostává. Doprovodné fotografie sice výtečně ilustrují, že stejné klenby jako v pojednávané hradní kapli se uplatňují v sakristiích krumlovského farního kostela a ovšem i drobného venkovského kostela v nedalekých Boleticích. Jenže logická otázka, v čem tkví výlučnost hradního prostoru, který autoři charakterizují jako tzv. svatou kapli, není ani formulována, natož řešena. V závěru jen obecně připomínají známý fakt, že Rožmberkové usilovali o nápodobu velkolepé kultovní atmosféry Prahy.

Robert Šimůnek (s. 475–520) předkládá další ze svých průkopnických studií o projevech sakrální reprezentace v rezidenčních poddanských městech pozdního středověku. Sleduje pohnutky a projevy donátorských aktivit vrchnosti, měšťanů i okolní šlechty, vázané na jednotlivé českokrumlovské sakrální objekty, v potaz zároveň bere rituály a slavnosti, jež se odbyvaly na veřejných prostranstvích, nahlíží i do interiérů soukromých příbytků. Opřít se může jen o kusé výpovědi písemných a hmotných pramenů. Z nahodilých svědectví přesto důvtipně skládá souvislý výklad. Ten sice velkým dílem sestává z nezodpovězených otázek, což však není na závadu, právě naopak. Na základě názorných analogií utvářené povědomí o pestrosti někdejších projevů zbožnosti umožňuje pochopit možnosti a meze výpovědního potenciálu ve sledované lokalitě dochovaných dokladů, namnoze zbavených někdejšího mnohovrstevnatého kontextu.

Svorníkem mezi středověkými a novověkými dějinami zbožnosti je článek *Anny Kubíkové* (s. 521–526), která shromáždila písemné doklady o existenci dvojích ostatků připisovaných sv. Kalixtovi, které se ve 14. a nově na počátku 17. století ocitly v Českém Krumlově. Jedním z nepřehlédnutelných exponátů nedávno otevřeného muzea na zdejšíh hradě je kostra připisovaná sv. Reparátovi, resp. její dochovaný barokní „oděv“, ukázka uměleckořemeslné zručnosti, ovšem i (s nadsázkou řečeno) kýče, nicméně úchvatného pramene. Historii tohoto vzácného artefaktu detailně sleduje *Zdeňka Prokopová* (s. 527–566). Vyhledala řadu lokálních písemných zpráv a zároveň popisuje i širší souvislosti novověkého kultu ostatků svatých se zvláštním zřetelem k relikviím pocházejícím z římských katakomb. Další charakteristický vizuální projev barokní zbožnosti, výpravné obrazové cykly ze života svatých, připomíná *Ludmila Ouradová-Hronková* (s. 607–628) na příkladu cyklu lunetových pláten s františkánskou tematikou. Obrazy pocházejí z čes-

kokrumlovského kláštera minoritů. Autorka předkládá ikonografický rozbor, zvažuje hypotetické možnosti autorské atribuce a sleduje okruh donátorů.

Podrobný vhled do vleklého sporu mezi představiteli města, vrchnostenskými úředníky a majitelem panství připravila *Jarmila Hansová* (s. 579–606). Na základě bohatých písemných pramenů rozkrývá peripetie spojené na přelomu 17. a 18. století se záměrem a realizací stavby poutní kaple na Křížové hoře, od té doby jedné z charakteristických dominant českokrumlovských vedut. Článek zaujme nejen zájemce o regionální historii, ale i odborníky, protože zásadní měrou obohacuje v dnešní době rozvinutý výzkum každodennosti sociálních konfliktů. Do stejné doby a do značné míry i na podobné sociální vazby obrací pozornost *Vratislav Nejedlý* (s. 567–578), kterého zaujaly spory nad stavbou monumentálního mariánského sloupu na hlavním náměstí. Texty J. Hansové a V. Nejedlého se vhodně doplňují s příspěvkem *Pavla Himla* (s. 753–782), který z pohledu historika rozebírá doklady napětí a narovnávání vztahů mezi českokrumlovskou vrchností a městskou obcí na prahu 18. století.

V třetím tematickém bloku *Obyvatelé města a jejich život* se výzkumu historických staveb úzce týká podrobná studie *Anny Kubíkové* a *Romana Lavičky* (s. 681–690) o pozdně středověkém kameníku Michalu Rubíkovi († 1518). Jediným pramenem pro poznání jeho produkce je vzácně dochovaný náhrobek se zobrazenou osobní kamenickou značkou. Tu se autorům podařilo nalézt na několika tesaných člancích v Českém Krumlově i v dalších jihočeských lokalitách. Nejpozoruhodnější je však tentýž obrazec vymalovaný na čestném místě na fasádě jednoho z nejvýstavnějších českokrumlovských měšťanských domů. Svědectví o solidním sociálním postavení kameníka podávají kusé písemné zmínky, hlavně však samotný náhrobek, resp. použitá surovina pro jeho výrobu – luxusní mramor. Ze čtvrtého oddílu *Krumlov spatřený, Krumlov žitý* se patří upozornit alespoň na obsáhlou studii *Jana Müllera* (s. 843–876) o historických vedutách Českého Krumlova. Mimochodem, kvalitní reprodukce ikonografických pramenů (desítek maleb, kreseb, grafik, fotografií), hojně uplatněné i v dalších příspěvcích, v úhrnu představují jednu z trvalých hodnot knihy.

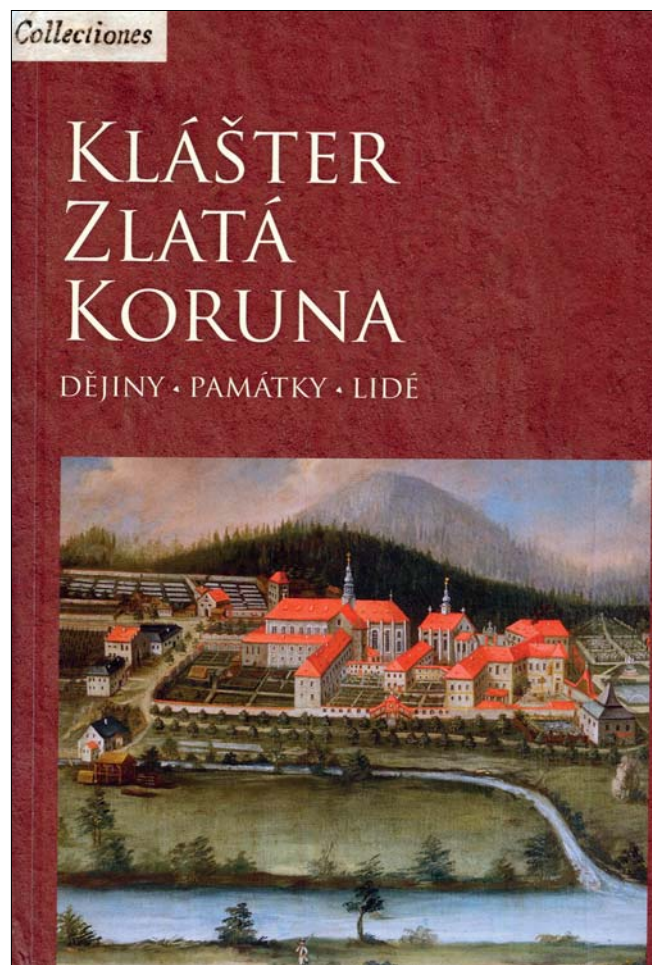
V jednotlivých tematických částech jsou porůznu roztroušeny podstatné texty zabírající se oborovými dějinami památkové péče i její současnou praxí. Zatím nevydaný (a nedokončený) rukopis svazku tzv. starého soupisu památek, který byl věnován městu Českému Krumlovu, připomíná *Jana Marešová* (s. 891–898). O každodenní záchraně drobných konstrukčních detailů i soustavném shromažďování dokumentace stručně informuje *Jiří Bloch* (s. 981–990), zakladatel respektovaného soukromého Muzea stavebních dějin a řemesel v Českém Krumlově. Půvabnou vzpomínku na nedávnou praxi oprav historických staveb sepsal *Marek Borsányi* (s. 973–980). Soudobé urbanistické a architektonické změny Českého Krumlova jakožto památky světového kulturního dědictví popisují *Vratislav Ourada, Michaela Špinarová, Daniel Šnejd a Pavel Dvořák* (s. 305–320). Netoliko text jako hlavně srovnávací série fotografií totožných míst vzbuzují dost rozpačitý dojem ze současných proměn města. Zajímavý přehled úspěchů, proher, ale i přehmatů památkové péče o Český Krumlov ve

3. čtvrtině 20. století podává Marek Krejčí (s. 291–304).

Kniha o Českém Krumlovu si zasluhuje ocenění z mnoha závažných důvodů. V úhrnu snese přívlastek kulturně-historická; jde o žánrově a tematicky pestré mozaiku oborově specializovaných (často drobnohledných) studií, bilančních památkářských textů, vlastivědných příspěvků, ale třeba i vzpomínek utvářejících *paměť* místa i oboru. Jakého vlastně oboru? Tematické vymezení knihy sice míří k dějinám jednoho města, nicméně jako celek, jaksi mimochodem, poskytuje odpověď na otázku, co všechno by mělo být překlenuto souslovím *památková péče*. Netřeba usilovat o nějaké pregnantní encyklopedické heslo, lze-li mnohem výstižněji říci, že bychom měli mít co do činění s moderní vlastivědou. Tím, že památkovou péči nazřeme jako otevřenou platformu pro co možná nejširší průnik jednotlivých společenskovedních oborů, budeme ji legitimovat v očích ostatních specialistů i širší veřejnosti (v případě

referovaného sborníku zvláště zamrzí absence výsledků archeologie). V současnosti desítky komerčních nakladatelství vydávají každoročně stovky publikací, které se obracejí k *paměti* jednotlivých sídel i celých regionů. Vše se jistě dobře prodává. Vůči tomuto trendu Národní památkový ústav jako celek nejenže nemůže, ba přímo nesmí zůstat netečný. K úřadu památkové péče patří – a je to tak dobře – každodenní přesvědčování o smyslu všeobecně – nic si nenamlouvejme – nechtěné profese. Snaha o pěstování kvalifikované vlastivědy je jednou z uspokojivých a srozumitelných odpovědí. Není-li pečlivě zdůvodněna, vyzní snaha o uchování historických památek dříve či později naprázdno. Českobudějovický příklad ukazuje, že jsou k tomu zapotřebí jednak erudovaní odborníci, jednak soustavná podpora výzkumných projektů z „nejvyšších“ míst. Jenže vše nakonec záleží na tvůrčím elánu jednotlivců. V Českých Budějovicích se všechny tři předpoklady vzácně potkávají.

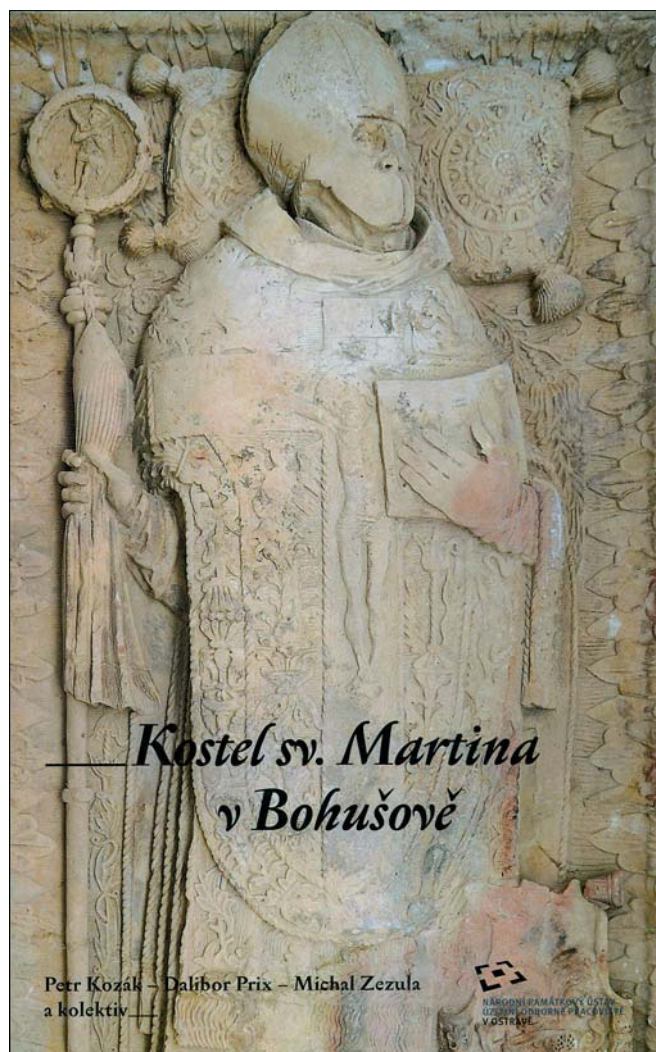
JAN KYPTA

Sborníku o Českém Krumlovu předcházely v ediční řadě Collectiones dva svazky věnované jednak klášteru Zlatá Koruna (2007), jednak šlechtickému rodu Schwarzenbergů (2008). Všechny tři knihy spojuje velkoryse vytyčený tematický záběr. Plným právem se dostalo pozornosti i takovému problémovému okruhu, jež s působností Národního památkového ústavu na první dojem souvisejí jen vzdáleně.

PETR KOZÁK – DALIBOR PRIX – MICHAL ZEZULA A KOLEKTIV, KOSTEL SV. MARTINA V BOHUŠOVĚ

Vydaly Obec Bohušov – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě. Bohušov – Ostrava 2011, 525 s.

Zdá se, že vzniká nová řada publikací o středověkých (sakrálních) památkách moravsko-slezského pomezí. Kniha o bohušovském kostele svou typografickou úpravou na první pohled navazuje na další kolektivní, o dva roky starší monografii o kostele v Krnově-Kostelci. Dobře zřejmé je i koncepční, resp. autorské pojetí, konkrétně snaha o mezioborové, pokud možno vyčerpávající nahlédnutí předmětné stavby. Výzkumný a ediční projekt osnují především Dalibor Prix a Michal Zezula, o jejichž více jak desetileté spolupráci podává svědectví už slušná řada cenných publikací. Opavu a Ostravu lze v pravém slova smyslu označit za jedno z ohnisek současných medievistických studií, které jsou zde nesený neokázalým, zato úspěšným úsilím o propojování jednotlivých vědních odvětví. Inspirativní, často nenápadně nazvané studie jsou ale mnohdy doslova ukryty v málo známých regionálních časopisech a obtížně dostupných sbornících. Namáhavé pátrání se však bohatě vy-

platí. Lze se dobrat celé řady drobnohledných, a proto nedocenitelných článků, jejichž autoři pracují na poli základního výzkumu.

První potězkání knihy o bohušovském kostele vzbuzuje velké očekávání. Je vůbec možné, ba smysluplné, aby výsledky výzkumu jednoho venkovského kostela vydaly na pět set tiskových stran? Taková práce by spadala do žánru mikrohistorie. Terénní výzkum kostela v Bohušově, vsi na odlehklém Osoblažsku, probíhal ve dvou hlavních etapách, v letech 1999–2000 a 2010, pokaždé v předstihu a v průběhu památkových stavebních úprav. Na své si přišli archeologové i stavební historici. Dalibor Prix (s. 85–200) s pečlivostí sobě vlastní uvádí všechny podstatné poznatky ze stavebněhistorického průzkumu, podle nichž lze poměrně přesně popsat prvotní raně gotickou fázi, jejíž hmotová skladba dodnes utváří podobu značně zbarokizovaného chrámu. Od počátku se k rozlehlé lodi připojoval mohutný obdélný presbytář sklenutý dvěma poli křížové klenby, k němuž se přimkla drobná sakristie. Odměnou průzkumníkovi byly nálezy zazděných otvorů s ostěními vytříbené výtvárně úrovně. To platí zvláště pro prvky presbytáře, konkrétně pro osově, vpravdě monumentální okno a jižní (exteriérový) portál. Kostel měl ještě další dva vstupy, a sice v západním a jižním průčelí lodě. Jejich ostění však takřka beze zbytku zanikla při pozdně gotických a barokních úpravách. Do architektury kostela se ještě ve středověku výrazněji zapsaly až úpravy na konci 15. století, kdy byla při opravách požárem stížená stavba mj. zřízena nová, dodnes dochovaná klenba presbytáře. D. Prix se při uměleckohistorickém rozboru věnuje zvláště prvotní etapě, k níž shledává geograficky nejbližší dispoziční analogie v polské části Slezska, uvádí i celou řadu více či méně podobných staveb z Moravy a z dalších středoevropských zemí. Při úvahách o slohových souvislostech zdůrazňuje vlivy vycházející z hutě mišenského dómu, které se na Moravě projeví při přestavbě olomoucké katedrály. Raně gotickou fázi klade do období kolem roku 1280, přičemž vychází ze stylového charakteru výzdoby, zejména ale z výpovědi písemných pramenů. Paralelní osou Prixova textu je totiž podrobný výklad středověkých dějin rodu Fulštejnů, patronů bohušovského kostela ve středověku a na prahu novověku. Raně gotickou výstavbu autor spojuje s Ekerikem, synem Herbolda, prvního z Fulštejnů. Ti vzešli z ministeriálního rodu sídlícího původně ve Vestfálsku. Herbold na Moravu přesídlil ve 2. polovině 40. let 13. století jakožto klíčový člen družiny známého olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku. Herbold, biskupův stolník, a jeho synové se pevně zařadili do společenství nejvýraznějších mužů Českého království, dosáhli řady vysokých postů a kusé zmínky v písemných pramenech vypovídají i o nemalém nárůstu jejich jmění. D. Prix bohušovský kostel pokládá za výraz upevňování společenského vzestupu Fulštejnů, resp. za důstojný sak-

rální a funerální pandán (rodová nekropole) zdejšího sídelního hradu. V této souvislosti vysvětluje existenci samostatného vstupu do presbytáře, jenž by měl být určen pro urozené patrony kostela. Opevněná rezidence v Bohušově vznikla už v polovině 13. století, jenže zprvu se o ni Fulštejnové dělili se samotným biskupem. Do jejich plného užívání přešla až v roce 1275, což D. Prix zároveň nahlíží jako datační mez *post quem* výstavby kostela. Zatímco Fulštejny žijící ve 2. polovině 13. století zastihneme nejen v mnoha koutech Čech a Moravy, ale i v Dolním Sasku, Vestfálsku, Prusku či třeba Štýrsku a Korutanech, jejich potomci se ve 14. století sice stále ještě počítali mezi významné urovince moravsko-slezského pomezí, nad regionální poměry však nevynikali. Nepřekvapí tedy, že výrazných úprav kostel došel až na samém sklonku středověku.

Na Prixův výklad dějin panského rodu úzce navazuje Petr Kozák (s. 335–364), jenž se soustředil na jedinou osobu, na Jindřicha Supa z Fulštejna, jenž na přelomu středověku a novověku opět dosáhl značného společenského vzestupu. Univerzitní studia v Krakově, přízeň řady vlivných osob, souhra náhod a v neposlední řadě dlouhověkost mu otevřely cestu k úspěšné církevní kariéře na různých místech polského Slezska. V dlouhém výčtu obročí a funkcí, jichž se úspěšně chopil, vynikají zvláště posty nikopolského biskupa a vratislavského sufragána. O to pozoruhodnější je skutečnost, že místo svého posledního odpočinku našel v kostele v rodném Bohušově. Jeho postava zde byla zvěčněna na honosném (při archeologickém výzkumu odkrytém) náhrobku, který patří k nejčasnějším a zároveň nej kvalitnějším projevům italské renesance na Moravě. Důkladný uměleckohistorický rozbor této neobyčejně cenné památky přináší Hana Myslivečková a Karel Müller (s. 365–398), kteří se zároveň věnují dalším dochovaným renesančním náhrobkům z bohušovského kostela. Ty však už patří mezi běžná kamenosochařská díla svého druhu.

Jak poznání dějin bohušovského kostela obohatila archeologie? Obšírnou, místy snad až příliš podrobnou zprávu podává Michal Zezula (s. 201–270). V první výzkumné etapě došlo na plošný odkryv v převážné části presbytáře a sakristie. Stopy po nějaké sakrální stavbě, která by předcházela výstavbě honosného raně gotického kostela, zjištěny nebyly, což její existenci samozřejmě nevylučuje. Autor upozorňuje, že pod podlahou lodě pro její hledání zbývá ještě poměrně velká plocha. Představu o relativní chronologii celého areálu podstatně doplnil objev hrobů porušených základy stávajícího presbytáře a sakristie. Poznatky archeologa o stavebním vzezření středověkého a novověkého kostela jsou sice dílčí, nikoli ovšem zanedbatelné. Obnaženy byly zbytky několika podlah, torza gotických oltářních mens v presbytáři i v sakristii a snad i základ pro patronátní lavici podél jižní zdi presbytáře. V sufovém zásypu se uchovalo několik fragmentů tesaných dílců raně gotické klenby

a cenný soubor zlomků středověkých a novověkých skleněných výplní oken. Nejvýznamnějším objevem jsou ale renesanční náhrobky.

Ve srovnání s příběhem, který na základě architektury kostela a dobových písemností umně zformuloval D. Prix, zaujme Zezulův výklad – ač beze zbytku vytěžil vše, co terénní výzkum poskytl – podstatně méně. Zklamání, natož závist však nejsou na místě, vždyť archeologie a stavební historie patří neodmyslitelně k sobě. Oba autoři opakovaně prokazují, že nezbytným předpokladem vzájemného dialogu je pečlivá terénní dokumentace. Tento nárok oba jmenovaní naplňují vzorově. Krok s nimi drží Petra Kaniová (s. 451–466), která prezentuje a podrobně komentuje kresebnou dokumentaci početných nálezových situací odhalených během obnovy vnějšího pláště kostela v roce 2010. K nedosažitelné dokonalosti tentokrát chybí jen málo. Zvláště mrzí absence celkového snímku nově odhaleného gotického osového okna presbytáře, hlavně však jeho podrobná kresebná dokumentace v adekvátním měřítku (včetně hřebenem oměřených profilů). K dispozici jsou jen snímky dílčích, byť klíčových partií a dost zmenšená kresba celé východní fasády.

Na hlavní kapitoly navazuje několik exkurzů z dílen kmenových autorů i přizvaných specialistů, věnovaných především nálezům z archeologického výzkumu kostela i areálu přilehlé fary (pravěkým a středověkým keramickým zlomkům, mincím, okennímu sklu, textiliím z novověkých hrobů, zvířecím kostem, zbytkům rostlin). Také je pamatováno na dějiny a stavební proměny kostela v novověku i na petrografický rozbor materiálu použitého k výstavbě kostela (obvodových zdí i tesaných prvků). Památkovou péči zastupují příspěvky o restaurování renesančních náhrobků a o průběhu mnohaleté obnovy stavebního vzezření kostela.

Porekadlo o štěstí, které přeje připraveným, nejlépe vystihuje okolnosti vzniku knihy o bohušovském chrámu. Velice kvalitně provedený stavebněhistorický i archeologický terénní výzkum položil pevné základy pro široce rozkročené interpretační závěry, které díky souhře náhod mohly být okořeněny sondami do pozoruhodných osudů příslušníků významného šlechtického rodu. Všechny tři hlavní kapitoly, jež by se samy o sobě mohly stát cennými články v oborově vyhraněných sbornících či časopisech, pohromadě složily skvělou knihu. Její autoři elegantně předvedli, že dělný mezioborový dialog lze vést i bez vzcných řečí, více či méně toporně doprovázejících snahy o teoretické ukotvení. Mnohem důležitějšími předpoklady jsou zdatnost v pramenné kritice vlastních oborů a ochota naslouchat. Architektura bohušovského kostela spolu s osudy (pohnutkami) jeho mecenášů představují badatelské téma z nejdůležitějších, a sice ohledávání hmotných projevů sociálního vzestupu.

JAN KYPTA

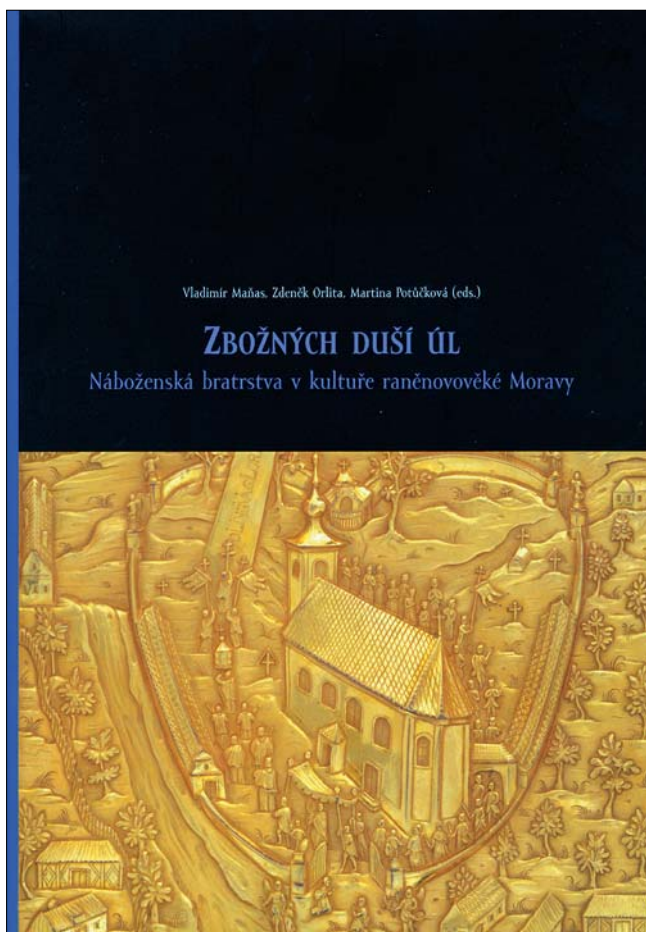
VLADIMÍR MAÑAS – ZDENĚK ORLITA – MARTINA POTŮČKOVÁ (EDS.),
ZBOŽNÝCH DUŠÍ ÚL.

NÁBOŽENSKÁ BRATRSTVA V KULTUŘE RANĚ-NOVOVĚKÉ MORAVY

Vydalo Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Olomouc. Olomouc 2010, 167 s.

Zatímco týmová spolupráce dnes stojí takřka za všemi velkými objevy v přírodních vědách, historikové kultury všech možných specializací si dodnes nesměle osvojují nejen mezioborový dialog, ale stále se musí učit i vzájemné komunikaci v rámci jednotlivých oborů. Velkou nadějí skýtá generační obměna. To je sice otřepaná fráze, avšak konkrétním příkladem budiž publikace o památkách spojených s barokními náboženskými bratrstvy na Moravě, která za svůj vznik vděčí právě začínajícím badatelům uměnovědného a historiografického školení. Kdo si myslí, že raně novověké výtvarné umění představuje už důkladně vytěžené téma, bude při prohlížení této sličné knížky dost překvapen. S jejím neotřelým názvem plně souzní originální obsah. Čerství absolventi magisterského a doktorského studia teprve proslapávají cesty výzkumu lokálních zbožných spolků, které představovaly jeden z nejvíce určujících fenoménů přepestré barokní epochy, která se jeví jako nepřerušovaný tok nejrůznějších festivit. Je-li nutné přiznat, že nesporným přínosem dosavadního uměnovědného bádání jsou především monografie o jednotlivých barokních sochařích, malířích a architekttech, druhým dechem nezbyvá než dodat, že o objednavatelích (resp. o jejich zbožných pohnutkách a sociálních strategiích) uměleckých děl víme žalostně málo. Sice bylo leccos napsáno o mecenátu nejvyšších společenských kruhů, zato běžná praxe masového porizování a každodenního užívání tuctových uměleckých a uměleckořemeslných děl badatele ještě před deseti lety takřka nezajímala. Tento dluh zčásti vyrovnává referovaná publikace, jež má dvojí účel. Jednak představuje zasvěcený úvod do studia vizuálních forem sebe prezentace a liturgie náboženských bratrstev v raném novověku, jednak přináší obsírný katalog konkrétních artefaktů, který bude trvale připomínat průkopnický výstavní projekt realizovaný v roce 2010 v olomouckém Arcidiecézním muzeu.

Autoři devíti úvodních textů promyšleně zformulovali všechny hlavní okruhy otázek, spojené s poznáváním působnosti náboženských bratrstev. Jednotlivé medailony hojně čerpají z domácí i zahraniční literatury, neméně však vycházejí ze studia dosud nevšimáných pramenů z území olomoucké (arci)diecéze. Nazřeme-li náboženská bratrstva z perspektivy kulturněhistoricky laděného výzkumu, o jehož přednostech nás poučí úvodní texty referované knihy, sotva dohlédneme hranice nastoleného tématu. Pohybujeme se na pomezí kultury vysoké a nízké, kde se okázalé a masově navštěvované církevní slavnosti nezřetelně prostupují s každodenní kultovní praxí, kde skvostná a stylově vytríbená výtvarná díla stojí v jedné řadě s předměty vysloveně běžnými, nezřídka rustikálními, sériově vyráběnými a kde zásadní role hrají přepjaté snahy o demonstraci společenské prestiže (jednotlivce i celých korporací) i upřímné úsilí o kultivaci vlastní duše.

Dějinný kontext náboženských bratrstev olomoucké diecéze barokní doby ve vši stručnosti, leč zasvěceně, skicuje Vladimír Mañas (s. 9–12). Povahu a druhy písemností, které uchovávají základní informace o každodennosti bratrských komunit, představuje Zdeněk Orlita (s. 13–16). Tomáš Malý (s. 17–19) se chopil charakteristiky bratrstev co by zbožných sdružení pečujících o poslední věci člověka. Jde o kardinální badatelský problém, neboť zajišťování pohřebních či zádušních rituálů a slavností představovalo těžiště jejich působnosti. V souhrě nejrůznějších úkonů se dobře zračí dobové představy o očistci, úloha tzv. paměti zemřelých, mechanismy upevňování společenské soudržnosti apod. S tím vším je spojena celá řada komemorativních médií (zádušní oltáře, epitafy, pohřební a votivní tabule) s rozvinutou ikonografií, která je hojně doprovázena pamětními, odpustkovými a dalšími rituálními nápisy. Vladimír Mañas (s. 20–28) přibližuje aspekty barokního poutnictví ve vztahu k náboženským bratrstvům. Masově navštěvovaná procesí rovněž nabízela bezpočet možností k demonstraci společenské prestiže, k posilování vnitřní

soudržnosti spolků a v neposlední řadě přinášela klid do duší poutníků. *Lukáš Orlita* (s. 29–38) probírá úřední dokumenty z doby josefínských reforem, které přinesly zrušení bratrstev. Z autorova výkladu vyplývá, že tyto písemnosti obsahují mj. nedocenitelné soupisy liturgických předmětů, které byly tehdy rozprodávány. *Karel Müller* (s. 39–43) zkoumá bratrské matriky ze zorného pole heraldika. *Vladimír Maňas* (s. 44–46) do třetice popisuje hlavní druhy příležitostných tisků spojených s činností bratrstev. *David Pindur* (s. 47–49) snáší základní chronologické a evidenční údaje o barokních bratrstvech v rakouské části vratislavské diecéze. Příspěvek z pera *Tomáše Valeše* (s. 50–55) v pravém slova smyslu završuje úvodní pasáže, neboť zde došlo na tematizaci sociálního kontextu bratrského mecenátu. Autora zajímají architektonická a další umělecká díla, v jejichž podobě se programově zračí sociální prestiž pořizovatelů.

Katalog čítá rovných osm desítek položek. Oči těkají po půvabných drobných grafikách, jemných zlatnických výtvorech liturgického účelu, pečtidlech, umně zhotovených knižních vazbách chránících náboženské či pamětní texty, ovšem i rozměrnějších oltářních obrazech. Drobné zažloutlé a ohmatané devoční, pamětní či členské lístky jsou zde rovnocenně předvedeny třeba s noblesními gotickými obrazy Madon, jejichž kult přetrval hluboko do novověku. Estetické kráse exponátů dávají vyniknout kvalitně reprodukované snímky. Každému z předvedených artefaktů je věnován alespoň jeden odstavec výkladu. Katalogová hesla však nammnoze nabízejí obsírnější interpretační zamyšlení.

Čím konkrétně referovaná kniha přispívá k výzkumu staveb? Prvoplánově lze odpovědět v tom smyslu, že přináší řadu cenných ikonografických pramenů: veduty konkrétních měst, větší krajinné výřezy, perspektivní pohledy na jednotlivé církevní objekty i záběry do jejich interiérů. Prohlížíme-li si s velkým zaujetím dnes zaniklé architektonické detaily i celé zbořené stavby, neměly by nám uniknout ani žánrové výjevy v popředí zkoumaných obrazů. Máme totiž jedinečnou možnost poznat architekturu jakožto součást dávno zmizelého světa barokních festivit. Dnes holé stavby jsou zbaveny dobové stafáže, bez níž nám ovšem unikají podstatné souvislosti. Postupně si začínáme uvědomovat

rozsah ztrát vnitřního vybavení kaplí, kostelů či klášterů, k tomu ale musíme přičíst zejména efemérní slavnostní stavby, jež představovaly opakovaně obnovovaný pandán „trvalé“ architektury. Právě různé grafiky, nejčastěji upomínkové listy, nám umožňují alespoň nahlédnout do slavnostně vyzdobených interiérů kostelů, do areálů poutních míst či třeba na náměstí v době pohřebních průvodů či periodických svátečních dnů. Autorům publikace se poštěstil objev nejdnoho nesmírně cenného ikonografického pramene. Nedá mi to, abych nezminil alespoň jeden z nich, a sice kovový reliéf na vazbě matriky bratrstva v Hrabyni z roku 1736. Jeho detailní výřez plným právem zdobí obálku referované publikace, a proto se nechce věřit, že matrika dosud unikala pozornosti odborníků. Byla zasuta v jednom z církevních depozitářů. Do měděného pozlaceného plechu, jenž zdobí čelní krycí desku, je vytepán perspektivní pohled na zdejší poutní kostel, na konci 19. století značně přestavěný. Zachyceno je i širší okolí svatyně s pozoruhodnou soustavou drobných sakrálních staveb sjednocených ohradní zdí ve tvaru srdce. Roli stafáže logicky plní poutní procesí.

Nenechme se však zcela strhnout podmanivou krásou ikonografických pramenů. V druhém plánu bychom si měli uvědomit širší výpovědní potenciál výtvarných děl. Autoři publikace, zvláště T. Valeš, nabádají, že je máme vnímat mj. jakožto prostředky prezentace společenského postavení. To je jedna z nejschůdnějších cest, jak dát najevo nepostradatelnost stavební historie na poli mezioborového výzkumu. Na ni se ovšem nelze vydat bez patřičné výzbroje v podobě obecně sdílené terminologie, celého vějíře klíčových otázek a hlavně hloubavého uvažování. Uvědomme si, že přemítání o jakési stylové vytríbenosti toho kterého díla a vyhledávání formálně spřízněných ukázek – obojí značně zakořenilo do výzkumu (nejen) barokní církevní architektury – je v podstatě podružné, resp. samo o osobě samouúčelné. Dlužno dodat, že v knižní nabídce Muzea umění Olomouc je celá řada dalších, podobně metodicky progresivních prací uměnovědného (resp. kulturněhistorického) rázu. Přes nevelké počty výtisků jsou vesměs ještě dostupné (za dobré ceny).

JAN KYPTA